

DEN SVENSKA BRIGADEN OCH TAMMERFORS

Av professor AXEL BOËTHIUS, Göteborg

FÖR 20 år sedan — — Den 1 mars 1938 talade jag bland Åbo svenska studenter. Ur minnesskriften »Svenska Brigaden» läste någon de ord, som där söka tolka, vad som gav denna frivilliga rikssvenska skara i Finlands armé 1918 stil och mod. »I känsla av att som svenska soldater ha en plikt att fylla i Finlands strid, ett ansvar att bestå, voro de rätta brigadisterna sturska i faran, myndiga under mellandagarna, lyftade högt över det vanliga, så länge de hade den vita bindeln med blågult band kring armen. Det tedde sig som en självklar sak, att vi svenskar och alla finländare, som arbeta och strida för sitt lands oberoende, just genom våra fosterländska uppgifter stå sida vid sida, att det var enkel plikt att träda fram till forna stridskamraters bistånd i farans stund.» Hilding Bakke faller in: »Drivfjädrarna voro inte alltid desamma. Där funnos folk — och de voro nog de flesta — som gått åstad av rena övertygelsen, andra åter för vilka äventyrlustan varit den starkaste sporren, till sist en del, om vilken man kan säga 'kejsarn, turken eller satan, bara han betalar bra'.» »Några av dem voro för övrigt bra soldater! Men alla, som voro med när det gällde, veta, att truppen som helhet fick sin prägel av mod och handlingslust hos dugande karlar och präktiga, modiga kamrater, som sågo svenska soldaters givna plats i den armé, som — underlägsen och illa rustad — tog upp kampen mot ryssen och de röda.»

Orden lockade fram hela verkligheten i minnet. De oförglömliga, tappra leden i deras mycket skiftande utrustning, de föga träffsäkra ryska gevären ur Tysklands vapenbyte, som först efter hand kunde ersättas med svenska; det goda, trogna kamratskapet; gruffet om maten m. m. i vardagslag — och hur allt det där var som bortblåst, hur i detta gammaldags krig med så mycken plats för personlig vågsamhet och handling till och med själva stridens hemskhet överröstades, »när den käckä finska hären sina högtids-

stunder höll». Stridsdar, sorgedar och mellandar med allt det skärande, det vilseförda och ansvarslösa i denna revolt mot Finlands lagliga regering och riksdag — hur trädde det ej fram i minnet denna för mig oförglömliga minneskväll bland vänner och studenter vid Aura. — Jag mindes tåget ned emot fronten den 26 mars 1918! Inne i vagnen en glödhet järnkamin. Lille S. sitter och spelar munspel tyst, försjunken för sig. Olof Palme ordar bra och begeistrad. Nu börjar sång i en vrå. Det mörknar. Britsar läggas ut och under mycket støj och någon träta somnar man vid en lykta fladdrande sken. Eller tjugo dagar senare efter striderna vid Tammerfors! Larmkvarter i Lembois, i folkets hus med ljusets kentaureer i kamp målade på väggarna och en målning av en röd fana i en dunge. Man sjöng vid brasskenet, man åt upp det bästa man hade kvar, för att det ej skulle falla i orätta händer. Lille S:s munspel kom fram. Rolfs »Barndomshemmet» hörde till repertoaren. — Och när man kom in på, vad som fört denna skara ut i denna strid, de berättigande, ja befallande tankar, som bjudit oss, om ock i menig ställning, att gripa efter »händelsernas roder» — tolkades orden *då* ärligt och rätt av de ord, jag nu efter 20 år åter hördes uppläsa? Kamraterna passerade revy — och jag svarar lugnt ja, fast minnet samtidigt genljuder av olika tonfall och mer genomtänkta eller mer enkelt sagda och tänkta ord.

Och dessa 37, som stupade, om de voro här i kväll! Vad skulle ej Olof Palme ha haft att ge av kraft och mod just åt den unga skara, som jag nu tjugo år efteråt såg omkring mig i Åbo. Med all hans livslust, hans djupa ansvarskänsla och eldiga strävan att verka och vinna — hur stor var ej den uppoffring, han ansåg sig skyldig att vedervåga, då han drog i fält. Bennich Björkman, vår tappra kapten, som låg där i björkdungen rak och lugn i sin svenska kappa! J. R. Siewers från Uppsala, som lång och ljus sprang genom vinande kulspruteeld för att skaffa de sina hjälp den 3 april! Och bland de andra tappra, som stupade kring honom på den plats i Tammerfors, där nu minnesvården över Svenska Brigaden står — vad skulle Stedingk ha blivit, om han fått leva över sitt sjuttonde år? Gunnar Jägerskiöld, bland de stupade på finsk trupp Nils Fehr, och Bakke, som sedan dog så ung — vad skulle de alla ha haft att säga just till dessa studenter av år 1938?

I sanning — väl hade man behövt deras mod och tanke vid de farliga steg i villsamman spår, som dessa dagars ungdom och ej minst svensk ungdom i Finland har att våga och taga. Jag vet,

att de med mig djupt skulle känna, att steget *då* trots allt var enkelt! Det var för att tala uppriktigt och med Gripenberg när man väl stod i ledet efter all viljans och hjärtats oro för Finlands sak

»liksom att kasta av
allt tungt som själen tryckt
och dränka i ett vredgat hav
allt gammalt, fult och styggt.

Det kändes som att lägga bort
sin gamla, slitna själ
och tänka enkelt, klart och kort
och vara sund och hel.
Det var att vilja endast ett,
blott det som plikten bjöd.
Det var så enkelt, skönt och lätt,
när krigstrumpeten ljöd.»

En och annan tyckte väl också då, att det låg något av en allmängiltig lösning och levnadsvisdom i detta, som vrakade allt gammalt krångel. Så kunde det kännas inför den klart fattade uppgiften, som förestod, och i *det* lägets spänning. *Den* förenklingen är kanske knappt begriplig mer inför den krävande mängd av möjligheter, hänsyn och svårigheter, som hör freden i allmänhet och särskilt dessa års ansvarstygda och komplicerade avgöranden till. Där fordras det alldeles andra insatser av mångsidigare besinning och tålmod. Just därför — det må sägas med eftertryck och ansvar inför minnet — just därför känns tomrummet efter dem jag nämnde nyss och många fler med dem så stort, så svårt att fylla för oss, som kände dem och såg dem, deras mod, deras vilja och deras offer i Finlands sönderskjutna byar och snöiga backar 1918. Vi andra, som blevo kvar i mornarnes styrkesked efter stridsdagarna, vi måste ju ofta säga oss: ståtligt skulle dessa kamrater ha gått sin bana framåt och fortsatt, vad de fattade som fosterländsk landstormsplikt, i fredens tjänst, i vård av den lag, de nyss visste sig ha velat försvara med redbaraste mod, i historisk forskning och — kanske också — i rastlös marsch framåt i politiken, i militär tjänst av skilda grader och i andra yrken.

Jag kan ej följa dessa led dag för dag. Blott några data från deras omkring två månader i fält skall jag här erinra om för att giva de ord, som nu sagts, något av deras bakgrund i handling.

Proportionerna förryckas lätt — därom är jag medveten — då man som jag här talar om *en* avdelning i armé. Men vill man sätta in Brigadens 340 man i kretsen av de omkring 10,000 man, som stormade Tammerfors, finner man numer lätt den allmänna översikt, man behöver, genom den utmärkta, nyutgivna utredningen »Den svenska insatsen i Finlands frihetskrig» eller — för att peka på speciella arbeten i dess värdefulla bibliografi — i generalmajor Douglas' olika framställningar och general Ernst Linders »Efter sexton år». Där och i den nyss nämnda minnesskriften »Svenska Brigaden» (1920) finner man också alla uppgifter om Brigadens numerär — slutligen 675 man — och befäl samt om de avgörande insatser, andra svenska frivilliga gjorde. Här följa vi den bataljon, Brigaden var vid Tammerfors. Den sammansvetsades i Uleåborg, sin första förläggningsort, genom exercis, kamratskap, och »en verkligt uppriktig önskan att inlåta sig i strid med fienden» (för att citera Douglas Haigs okonstlade krav på en soldat). Framåtandan i truppen kan bäst illustreras av följande kontrakt, som den 20 mars uppsattes av tre brigadister, numera välbeställda fackmän i skogsvård och arkitektur: »Under-tecknade förbinda sig att, därest icke uppbrottsorder för Svenska Brigaden kommer före den 24 mars ordertid, omedelbart med första lägenhet begiva sig till fronten.»

Den 28 voro de där. Dagen förut hade »Generalen», d. v. s. fältmarskalk Mannerheim mottagit Brigaden i Kangasala; man hade sett en skymt av stabståget, en skymt också av de svenska officerare vilkas insats i generalens stab fyllde oss alla med stolthet, Douglas, Petersén, Peyron, Törngren och andra; transportererna av sårade och stupade hade mött. Det dova, fjärran genljudet från slaget hade efter hand blivit fullt tydlig duell mellan kulsprutor och artilleri på ömse sidor. Morgonen den 28 mars stannade trupptåget vid Vehmainen station. Från en höjd i närheten såg man bortom fält och skogsdungar med smältande snö Tammerfors, där det låg på näset mellan Näsijärvis och Pyhäjärvis isar med eldsvådor i morgondiset och under ännu morgontrög eldgivning. Varje man ibland oss visste, hur det låg till. På den långa fronten från kusten till Karelen hade just detta avsnitt utsetts till offensivområde. Trots alla brister i utbildning och utrustning hos den vita hären vågade Mannerheim bygga på dess överlägsenhet i enad, besjälad fosterländsk vilja, lydnad, disciplin och förtroende. Vecka efter vecka hade de hastigt hopkomna regementena förts

fram mellan skog, sjöar och åsar i Tavastland norr om Tammerfors — den svenska diktens, Runebergs och Topelius' klassiska urfinska bygd. Finska och svenska bondeled, ofta två, någon gång tre generationer sida vid sida, officerare ur Finlands gamla härs-makt, »jägarna» d. v. s. de unga finländare, som vågat sitt tärningskast, fått utbildning och elddop i Tyskland och nu som räddare återvänt med sin tyska träning och sitt tyska skick, samt rikssvenska officerare och specialutbildade — det var för vår syn »den svartnade i trasor klädda hären», som frös och svalt men segrade tillika. Det var än mer, det var ett verklighetens uppbåd av lagvärnande ande, ett fast beslut hos låg och hög. »Vi tåla ej, att landet dras in i främmande faror!» Man kan med utgångspunkt från vår lugna fred och vår frihet från påfrestningar av svåraste art lätt missförstå och vantolka detta. Man kan — delvis naturligtvis med rätta — påvisa skiftande bevekelsegrunder, som vävdes in i det hela. Men obegriplig och obegripen blir denna här, dess sega vågsamhet och uthållighet, för den som ej ser det runebergska, det fosterländska i hela rörelsen. Här var ett folk, som sedan 110 år prövat på, vad Ryssland betydde av för oss främmande förtryck. Med liv och blod ville det värna sig mot den nyaste formen av ofrihet och oreda. Ingen, som var med, kan glömma allt som ingick i vita hären av stadsbons värn mot terror, av studenternas och skolungdomens enstämmiga, offerberedda och besjälade vilja och bondens hårdhänta försvar för egen bygd och frihetens tradition i den.

Historiskt och mänskligt var detta för den, som såg det i februari och mars 1918, något av Engelbrekt och Gustaf Vasas dal-karlar. Hur jag än rannsakar mitt minne, står *den* karaktéristiken för mig som den enda, vilken kommer verkligheten nära. Jag finner den på sida efter sida i gamla anteckningar från dessa dagar i mars 1918 — och hur har den ej besannats av Finlands återuppbyggnad under de 20 fredsår, som sedan följt, trots alla språkstridens svårigheter och de ej mindre bistra vändor, som följt försoningsverket mellan segrare och besegrade åt. Både i den enskilda soldatens ord och framför andra hos den stolte ledaren för denna improviserade här, hos Mannerheim, i hans dagorder och tal stötte man lätt på denna granitgrund av »Landshövdingens» och det gamla Sveriges lag, av nordisk frihetskänsla — det är sanningen om denna här som helhet sedd; dess lugna väg gick vidare till Finlands riksdag av i dag; för »den lagliga ord-

ningen och rättens och fredens värden» hade den — och vi svenskar — mobiliserats. Allt detta måste envar, som känner till Finland lätt inse, — — trots att striden för denna Finlands frihet stod mot Sovjet. Det är lätt att se i anteckningar från dessa dagar, hur allt detta trängde sig på de svenska frivilliga — allra starkast kanske just i dessa dagar, då de sattes in i ringen kring Tammerfors.

Också stridsläget blev oss hastigt förtroget i sina grova drag. Allt tillgängligt manskap kastades nu i elden, hette det. Nu visade var blick omkring oss, att det verkligen var sant, som man sagt: här behöves varje man. Vi kommo in på stridsteatern från öster, längs norra stambanan. Från höjden vid Vehmainen utpekades med lätthet allt. General Wetzers trupper skulle gå till anfall från öster och Wilkman med sina kringrännande styrkor från söder. Från Björneborg kom Linder. Eldgivningen bortom Pyy-nikkeåsen mitt emot oss på andra sidan staden var Hjalmarsons strid. Vi hörde på vår sida, öster om staden nämnas jägarmajor G. von Bonsdorff med hårt medtagna, blott i tjugo dagar vapenövade bataljoner ur andra jägarregementet och major, numera general Malmberg. Brigaden fick sina order i Messukylä kyrkby, där Mannerheim och hans stab följde striden. v. Bonsdorff skulle upptaga striden på Kalevankangas — en tallbevuxen höjdsträckning, som från ö. gick mot Tammerfors sydöstra hörn med stadens begravningsplats och — år 1918 — ännu med ryska kaserner. Till höger, d. v. s. norr om v. Bonsdorff, mellan hans ås och stora landsvägen till Tammerfors skulle vi sättas in. Vår högra flygel skulle söka kontakt med Malmberg i skogspartierna norr om landsvägen. Det hela skulle forma sig till en enhetlig framstöt mot stadens östra sida och bryta eldställningar vid gatumynningarnas barrikader och spanska ryttare och i utkantens stenhus. Stridsterängen bestod av den nyssnämnda åsen, norr om den en dal med lador och ett tegelbruk i dalbotten i öster, och så åter stigande terräng med tegelbruk och Tammerfors travbana, hippodromen, längs landsvägen. Norr om landsvägen och öster om hippodromen ligga skogsdungar.

Det torde vara mycket lätt att, även när fullt utbildade stridskrafter gått i elden, finna stridsförlopp, som kommo i gång genom missförstånd i detaljer, men vilka likväl genom de insatta styrkornas faktiska kraft och allmänna inställning framåt togo en gynnsam vändning. Detta gäller i varje fall helt »Skärtorsdags-

slaget» den 28 mars 1918 — »frihetskrigets på en gång förlustrikaste och ärofullaste strid» som det kallats. För att förstå denna dag måste man söka för sin syn framkalla bilden av de sega men glesnade bataljoner, som höllo ställningarna kring staden. Man måste vidare göra klart för sig, att den dugliga röda befälhavaren Hugo Salmela under natten den 27—28 mars ryckt fram både på den nyss nämnda åsen Kalevankangas, och i skogspartierna norr om stora landsvägen till Tammerfors. De röda hade intagit förträffliga skjutställningar och positioner långt framom den linje, dit de vita staberna trodde, att de drivits tillbaka den 27. Brigaden, Malmberg och v. Bonsdorff gingo därför emot dagens händelser med helt oriktig orientering. Därtill tyckes v. Bonsdorff ha trott, att »Brigaden» var större än den var. Han beslöt att sluta upp vid dess anfall. Även Malmberg stod något längre tillbaka, än orienteringen gav vid handen. Sådan var ställningen mellan kl. 8 och 9 på morgonen. Anfallet förbereddes därtill ej fullt effektivt av artillerielden.

Vid Brigaden ägnade gemene man självfallet ej en farhåga åt allt detta. — »Finnpojkarne», hette det, »ha legat ute i snön och skjutit tio dar. De äro trötta trots sin alltjämt muntra uppsyn och glada hälsningar.» Nu, sade vårt befäl, major Hj. Frisell och bataljonschefen F. Bennich Björkman, är det vår tur. Nu gäller det att fylla ut luckan mellan v. Bonsdorff och Malmberg och göra en visserligen försiktig, men målmedveten framryckning mot staden. Därmed var saken klar — och dagens lösen given: »*Framåt, in i staden*» — medan i själva verket det, som väntade, var en intensiv och hård, slutligen helt segerrik kamp om Tammerfors' förterräng med fienden på Kalevankangas och begravningsplatsen invid sjukhuset i stadens utkant samt i skogen norr om landsvägen. Framåt! Av nyss antydda skäl ernåddes varken kontakt med v. Bonsdorff på åsen till vänster (i söder) eller med Malmberg i skogen till höger om oss, d. v. s. norr om landsvägen. Kulornas jamande och gnyende musik och smällar i björk och gran började också förr än man väntat i förterrängens dungar och skogsuddar. Framåt gick det emellertid, trots att ropen på sjukvårdare angåvo, att vi voro närmre fienden, än vi trodde. Nu gällde det alltså. Det var nog icke många i leden, som ej vid detta lag förstodo, att orienteringen var felaktig, eller trodde, att vi i själva verket mötte ett utbrytningsförsök från staden. Ögonblicken voro dramatiska, men truppens omorientering efter det ändrade läget

skedde med en offensivkraft, en spänstighet utan all tvekan och ett lugn hos den enskilde mitt i anfallets stormvind, som bröto väg med oemotståndlig styrka. Vi äro stormtrupp! Fram emot staden! Den uteblivna kontakten med v. Bonsdorff och Malmberg kom sålunda ej att hejda Brigadens framryckning — såsom den måhända egentligen borde ha gjort. Resultatet av den medryckande svenska framstöten torde emellertid ur stridens synpunkt ha varit mycket gynnsam. I en handvändning rensades hela skogen fram till hippodromen och tegelbruken. Bajonetterna på! En gård stormades strax öster om hippodromen. Försvvararna fly. — Bennich Björkman och högra kompanit (Wickström) stå vid hippodromen; det vänstra under kapten L. V. Runeberg fattar posten i tegelbruket vid foten av Kalevankangas och når förbindelse med v. Bonsdorff. En pluton av högra flygeln stormade ut på hippodromen och möttes av rasande eld från de röda på åsen i söder, på Kalavankangas — tvärt emot uppgifterna i vår orientering.

Allt var tillfälligt i denna här — utom modet. Det hör till dess karakteristik. Brigadens egen sjukvård var improviserad, tills vi efter Tammerfors fingo utmärkta, uppburna läkare från Sverige. Det märktes i denna stund — trots verkligt dödsföraktande plikt-trohet hos några av våra sjukvårdare. Men värre var, att — till exempel — Brigaden icke fått sitt kulsprutematerial i ordning, när den sattes in i striden. Hade vår präktiga kulsprutetrupp haft detta, kunde denna framstöt ha fått den allra största verkan genom flankerande eld från hippodromen mot fienden på åsen. Nu fingo vi hålla oss till gevären och den moraliska verkan, denna oväntade, raska framryckning i flanken kan ha haft. »Löjtnant Bennich Björkman gick helt lugnt och promenerade på fältet», heter det i en dagbok, »men här, där stupar en kamrat, en faller, tre sår: dåligt tyg i rocken». I själva verket kunde anfallet ej komma mycket längre, om ock en käck tropp gjorde ännu en tapper framstöt och ytterligare irriterade fienden på åsen genom eld från ett tegelbruk vid mitten av hippodromen, »tegelbruk Branzell» som det kallades efter troppechefen. »Karlberg» — d. v. s. plutonen ute på hippodromen — »kom nog lite väl långt fram» konstaterade Bennich Björkman, »men det kan ju ej hjälpas. Jag går nu för att se, om vi ha förbindelse med finntrupperna till höger och kommer strax tillbaka.» Dock — Malmberg var ej där ännu. Bennich Björkman mötte röda krigare i skogsdungarne

norr om vägen och stupade, när han rusade fram för att bemäktiga sig en kulspruta. Kapten N. Wickström tog befälet.

Vad vanns genom denna framryckning? Man har sagt, att den gav fart åt dagens slag. Trots att Brigaden ej hade kulsprutor, torde väl verkan av framryckningen på hippodromen rätt betydligt ha oroat de röda på Kalevankangas och så förberett v. Bonsdorffs anfall. Motståndet norr om stora landsvägen upplöstes vidare liksom av sig själv vid denna framryckning. När Malmberg något senare ryckte fram, torde han väl knappast ha mött något allvarligare motstånd förrän framme vid Tammerfors. Men som en påminnelse om morgonens strid låg Bennich Björkman i hans väg i snön. Några män ur den trygge, tappre Malmbergs led buro honom senare i allvarligt och tyst tåg över till oss. Kvar står vidare, att Brigaden visserligen ej ledde anfallet, som v. Bonsdorff på morgonen hoppats, men »kompanit Runeberg» kom raskt fram i en ställning, varifrån man omedelbart kunde sluta upp, när en ung fänrik vid Brigaden vid middagstiden hördes ropa: »Nu storma finnarne. Grabbar, vill ni följa med.» Det är bittert, att v. Bonsdorff ej hade rätt i sin uppfattning om vår styrka, att vi ej voro fler och kunde ersätta de uttröttade finska led, som hjältemodigt, steg för steg kämpade sig fram på begravningsplatsen och hejdades där denna afton. Hade Brigaden haft ett par kompanier till den kvällen, skulle måhända anfallet på en gång kunnat nå långt in i staden, där modlöshet och panik åtföljt nederlaget i förterrängen.

Kort sagt, resultatet av striden blev en seger och en betydlig framryckning, fast mannen i ledet trott, att man skulle nått Tammerfors; han visste *väl*, att man slagits, men ej att man segrat. Brigadisterna ville vidare mot staden. De orderkarlar, som i kvällningen skulle hämta framskjutna posteringar vid »tegelbruk Branzell» och annorstädes tillbaka till en prosaisk reservställning, fingo intet entusiastiskt mottagande. Gå tillbaka! Man ville fortsätta anfallet! Orienteringens felaktighet spökade i alla den brandbelysta, skottgenomsusade kvällens samtal, vare sig dagens insats varit snabba, medryckande och förvirrande framstötter eller de verkligen beundransvärda framryckningarna på Kalevankangas, som voro dagens allra största men också förlustrikaste handling på den vita sidan.

Lägger man tillsammans alla de truppstyrkor, som voro i elden kring Tammerfors den 28 mars, så torde väl slaget höra till de

största, som utkämpats i Norden, vad numerären angår. Brigaden förlorade däri 18 man och hade åtskilliga sårade. Det var glest vid avlämningen i Uusikylä by morgonen efter — men från de finländska granntrupperna rapporterades förluster, som uppgingo till omkring hälften av styrkan; — 2—300 man voro kvar av bataljoner på omkring 500 man; »samtliga kompanichefer sårade». Siffrorna tala sitt tydliga språk om kraften och envisheten i dessa oövade truppers och »jägarnes» anstormning mot stadens väl besatta försvarspositioner. Kvällen den 28 mars stod man emellertid överallt i stadens utkanter. Begravningsplatsen i sydost var »till hälften vit». Malmberg hade trängt fram till staden i nordöst. Några dagar av återsamling och omorganisation vidtogs. Från dem vore från Brigaden att berätta om enskilda uppdrag och om kamratskap utan like i Uusikylä — medan man följde eldgivningens växlingar och väntade på nästa dag. En medryckande, livfull tysk officer, överste Ausfeld, fick befälet på vårt avsnitt. Till vänster om oss hade vi — det hörde man — dåvarande överste Grafström och till höger, norr om vägen kvarstod Malmberg, »Munter van att maka bränder», i ledande befälsställning. Själva voro brigadisterna helt till freds med att ha fått kapten Runeberg till chef efter den av alla saknade Bennich Björkman. Det hela tog så åter form — och den 2 april kom från Ausfelds stimmande stabskvarter i en stuga vid järnvägen söder om Kalevankangas orderna för stormningen. Tyst uppställning på kvällen! Inga cigaretter! Grankvistar i alla mössor till igenkänningstecken i det virrvarr, som väntade oss! Det finns ej gran inne i staden! Stormtrupper skola bryta in i Tammerfors efter en halvtimmes intensivt bombardemang klockan 3 precis i natt! Vi skola stå i reserv hos Ausfeld i en sandgrop bakom begravningsplatsen — det var de bud, som nådde oss, och vilkas riktighet nummer en var kan kontrollera i publicerat ordermaterial och i de stora skildringarna av hela händelseförloppet.

I dem finner man ock morgonens alla bedrifter. Truppernas tysta uppmarsch i sina ställningar! Så kanonaden! Hela natten blev ljus av eldsvådornas återsken i snön. Klockan 3 gick en raket upp och gav tecknet till anfall. Kompani Melin i Ausfelds stormkolonn lyckades bryta sig fram till stadens centrum och, vad nästan ännu mera var, hålla sig därinne och bryta sig ut igen, fastän stormkolonnens senare del splittrades och drevs tillbaka i upplöst flykt över begravningsplatsen. Infallet var ett miss-

lyckande men rymde dock måhända krigets djärvaste bragd. Anfallet från sydöst kom ej heller långt i första framstöten, medan däremot Malmberg i nordöst hade full framgång och raskt trängde fram genom Tammerfors' östra delar mot järnvägsstationen. Läget måste i alla fall ha tett sig rätt betänkligt för Ausfelds stab vid morgongryningen i sandgropen. Då sattes Brigaden in med order att deltaga i ett anfall mot järnvägsstationen längs järnvägslinjen från en punkt sydväst om sjukhuset, dit Runeberg också riktigt kom fram. När Brigaden i rask, flygande takt passerade luckan mellan Tammerfors begravningsplats och sjukhuset, uppstod emellertid vid åsynen av de upplösta, tillbakagående vita styrkorna ur Ausfelds stormkolonn den missuppfattningen, att man stod inför ett utbrytningsförsök, som hotade vår flank och Ausfeld i sandgropen bakom oss. Allt var ett ögonblicks verk. Rasande eld spelade från stenhusen i staden. Finnpojkar hukade sig ned bakom gravstenarne. I ett nu svängde Brigadens senare del upp och bröstdade av i tro, att dess uppgift var att gå emot fienden mellan begravningsplatsen och sjukhuset. Ett ögonblicks förvirring var det också, innan egna styrkor igenkändt varandra — men så gick framryckningen rakt emot elden från staden fram till den punkt, där numera minnesvården över Svenska Brigaden står. Där stupade 12 kamrater — många bland de oförlömligaste voro bland dem — och Brigaden fick även åtskilliga sårade. Anfallet var ett misstag. Om dess möjliga verkan i järnringen som från alla håll klämdes till kring staden skall här ej ordas — ett är visst, för mannen i ledet, så som han uppfattat den hotande ställningen och sin egen insättning, hade varje steg tillbaka varit flykt — och man flydde ej. Hur mycket av uppoffrande kamratskap och nästan drastiskt lugn vore ej att skildra från denna morgon, där man ålade sig fram under kulsprutekärvarna från de ursinnigt eldspyende stenhusen — tills man fann skydd eller kom i en nedslagslinje. Rapporter gingo till staben; de klarlade sakläget men utgingo från den oriktiga föreställningen, att ett anfall avstannat och skulle förnyas mellan begravningsplatsen och sjukhuset. Vi begärde förstärkning för detta. Nå, undsättningen kom, men den blev helt enkelt artilleriet, som med väldiga nedslag tystade den inrapporterade elden från de närmsta stenhusen. En sista salva från brigadisterna gick mot de flyende från dem, och så blev det tyst kring begravningsplatsen. Brigaden samlades hos Runeberg sydväst om sjukhuset efter detta

morgonens äventyr — litet i kretsen av det hela, överbetonat i förhållande till andra genom Brigadens ställning, men stort, omätligt för oss själva genom de tappra och trogna som lågo kvar, hejdade i sin eldiga stormgång för att »in i döden detta land försvara».

Dagen gick rastlöst och planmässigt vidare. Endast med stor svårighet och insatser av både djärvhet och skjutskicklighet tystades fiendliga kulsprutor på sandkullarna kring järnvägsområdet. Runeberg återsamlade Brigaden och ledde så vid middagstiden ett stort svepande anfall med svenska och finländska trupper mot järnvägsstationen. När det nådde fram, var bangården redan tom. Malmbergs trupper tryckte på från nordost. Grafström från sydost — och med ens släppte motståndarna taget och flydde över vattendraget mellan sjöarne, som skiljer stadens centrum från bebyggelsen kring järnvägen.

Kort efteråt kom Mannerheim och hans stab till järnvägsstationen. Det var ett ögonblicks paus, ett uppehåll med segerstämning mitt i eländet och trots all ovisshet om många kamraters öde. Först kvällen bragte den vissheten. — Här är ej möjligt att skildra Brigadens öden under de dagar, som nu följde, tills de röda kringränts på Pyynikkeäsen och kapitulerade vid midnattstimmarne mellan den 5 och 6 april. Allt upplöste sig under dessa dagar i strider hus för hus och gata för gata. Brigadister voro med lite varstans, än som orderkarlar från Ausfelds stab vid förläggningen i och bredvid järnvägsstationen, än i olika stridssammanhang. Mycket förtäljdes sedan därom; om en röd handgranat, som innan den hann explodera, returnerades till avsändarne i Rådhuset med ögonblicklig effekt; om hur en av de våra, som fått befäl på finsk trupp, envist och ogenerat stått på en av spångarna mitt i kulregnet för att visa vägen över — tills han föll; om stupade kamrater och annat från dessa dagar bland brända och brinnande hus, barrikader, spanska ryttare, lik av människor och hästar — — Så kom då slutet på tragedien på morgonen den 6 april; långa, dystra kolonner av tusentals fångar med vita flaggor kastade sina vapen, och å den andra sidan svärmade de befriade, efter veckor i källare och skrubbar, ut i vårsolen.

Brigaden ställdes under general Hjalmarsons befäl. Bland andra befälhavare, som blevo oss alla väl förtrogna, vore nog främst att nämna kapten A. G. Sandberg, major A. Winge och kapten Erik Hallström. På ett alldeles särskilt sätt kommo den tappre varme general'n, Hallström och Winge att för truppen stå som brigad-

tankens representanter, trots att Hjalmarson fick ledningen först i Tammerfors, att Hallström snart blev sårad, och att Winge ledde Brigaden blott under dess sista tid i fält. I Tammerfors stod man inför stridens sista kapitel. Kanonerna dånade från Lembois några mil söder om staden. Snart var Brigaden där och deltog i en fronttjänst, vars mest spännande moment voro egna spaningar och de rödas pansarvagn, dess rörelser under nätternas vakttimmar. Dit kom budet, att tyskarne befriat Helsingfors. Mången, som då tyckte »det är gott att ha varit med vid Tammerfors, det största slaget», har nu känt sig som »i frontmännens gråa led» inför Mannerheims ord i Tammerfors den 3 april 1938:

»Oss krigare höves ej att yvas över våra bragder. Må en eftervärld döma om den insats oss förunnats göra och mäta måttet av dess värde. Här må dock sägas, att den segslitna segern vid Tammerfors betecknat en avgörande vändning i frihetskrigets gång. För första gången inom räckhåll skymtade här målet för finska folkets långa väg mot friheten.»

Nu stodo vi inför uppbrottet. Ett planerat, första anfall mot söder strandade på mansspillan bland officerarne vid en alltför djärv rekognoscering med Hjalmarson. Kort därpå bröt röda fronten samman. — Brigaden och alla andra truppförband sattes den 22 april i rastlös, farofylld marsch söderut bland återtagande röda hopar. Kapten Nils Wickström har utmärkt skildrat denna del av kriget, dess äventyr och mötet med tyskarne i »Som officer med Svenska Brigaden i Finland» (1919) och i »Svenska Brigaden». I detta sammanhang skulle det tyvärr föra för långt att söka sammanfatta detta krävande stridsförlopps alla enskildheter.

Medan Brigaden strävade söderut mot Tavastehus, föll Viborg den 29 april. De första dagarne i maj fingo brigadisterna bud om de stora kapitulationerna vid Lahtis. Kriget var slut. Nu kommo efter stridens spänning och större tider den inre politiska uppgörelsen och upprorets slutlikvid med straffdomar, med elementär hämnd för mördade anförvanter och skövlade hem och med fånglägrens elände. Att Finland så hastigt kom ur denna vågdal och kris, har för mig alltid tett sig som en det osjälviska, flärdlösa, fredliga arbetets och den redbara, fosterländska viljans triumf. Vid sidan av allt detta stod den vita härens intåg i Helsingfors den 16 maj med dess minnen av farans och uppoffringens dar i snöiga tavastländska, österbottniska och karelska bygder. För Brigaden

följde så hemkomsten med dess paraddag på Stadion och — bittra öden för många förföljda brigadister.

* * *

Brigaden stred på en utsatt post. Dess lilla skara i denna stora här kämpade som exponent för svensk frivillighet, som i allt mönstrade 1,091 man. Mannerheim sade i Tammerfors den 3 april i år: »Idog skaparvilja har sedan dess förmått jämna krigets spår. Slagfälten från då stå i dag blomstrande och lova nya skördar. År hava växlat med år under pliktuppfyllelse och vardagsbekymmer. Fjortonåringen från stridens dagar står nu som mogen man i ledet. För honom, för dem, som redan då voro män, ja, för alla, som genomlevde vår hemsökelses timmar, kan det vara gott att kasta en blick tillbaka och med tvenne årtiondens perspektiv och en mognad erfarenhet se orsak och verkan och även söka bedöma återverkningarna av 1918 års stora kraftmätning.» Ingen, som på allvar följer denna maning, torde kunna förneka, att 1918 var folkfrihetens seger i Finland — räddningen av *dess* framtidsmöjligheter. Från kvällar i Brigadens förläggning i Lembois vittna än solkiga blad om talet om »arma retoriska, verklighetsfrämmande frasriken och barbariskt röda morgongryningar» men likafullt om frihetsvindar, vilkas »ton ej får och ej skall dö ut». Den som en enda dag varit i denna här, vet att dess sak var frihetens och självstyrelsens. För Brigadens män var också den saken så att säga självklar och enkel — vare sig den uttrycktes omständligt, rakt på sak eller inte alls. En konservativ hetsporre behövde ej tala mycket med männen i ledet för att få mothugg och förstå att, vare sig det fägnade honom eller ej, stod han här inför en folkresning mot främmande förtryck, i ordets egentliga mening. Den som tänker på den ställning, dess förtroendemän Mannerheim och Svinhufvud intagit till Finlands författning och utveckling 1918—38, kan ej förneka, att *den* uppfattningen av år 1918 besannats. Det är upprörande — ingen har väl sagt detta intrycksfullare än Torgny Segerstedt — att *den* insikten ej fått ge sitt försvar och sin rättvisa upprättelse åt de svenska krigare för Finlands frihet, som efter hemkomsten 1918 utsatts för förföljelse i Sverige.

Som sagt, Svenska Brigaden stred i en särställning. Den gjorde det också därför, att dess insatser så lätt överbetonades, och att

dess misstag, dess andel i krigets vardagligheter utsattes för oproportionerligt stor uppmärksamhet och diskussion. Mannen i ledet reagerade mot allt detta redan i fält. Känslan av kamratskap och gemenskap strävade ärligt emot, både då den övriga svenska hjälpen ställdes i skuggan, och när Brigadens insats överdrevs i förhållande till de omgivande styrkornas. Både bland dem, som stupade, och dem, som voro med om marschdagarne efter Lembois, fanns det en önskan att självklart och enkelt säga ut, att *vi* i varje fall visste oss ha varit en bataljon, som ej skonade sig, ej vek, som blödde, gjorde sina misstag, men gick fram som en bråkdal av en tapper här. Det ordet är Brigadens försvar mot oproportionerligt beröm och tadel, dess försvar och dess ära. Det för tillbaka till de största stunderna, då faran, då vågspelet gav sin adel åt dagars och nätter strid, för tillbaks till den första frihetsvåren, de långa soldattågens sång i Torneå, i Uleåborg, i Vasa och till de mörka kolonnerna, som stampades fram på vinterliga vägar — då allt var oavgjort och ovisst, utom härens mod och gemensamma segerförvissning och tro på sin goda sak. »Ringa var allt annat sen.»
